

Тетяна Прокопович,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри історії, теорії музики
та методики музичного виховання
Рівненського державного
гуманітарного університету

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ПРОСТІР ПОЛІЕТНІЧНОГО МІСТА: РІВНЕ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

У статті розглядається самотність культурно-мистецького простору міста, географічний ландшафт якого й історичний час створили умови для комунікації між суб'єктами різних етносів. На основі вивчення архівних матеріалів розкривається поліфонізм етнокультурних традицій у мистецькому житті Рівного, яке між двома світовими війнами перебувало у складі Волинського воєводства II Речі Посполитої. Усвідомлення городянами своєї етнічної і релігійної відмінності генерувало «свій простір», який у взаємодії з іншими утворював феномен культурного пограниччя. Духовно-творчий потенціал міського населення з характерною національною компонентою сприяв загальному піднесенню культурно-мистецької практики, означеної науковцями «волинським ренесансом».

Ключові слова: культурно-мистецька діяльність, поліетнічне місто, Волинь, національно-культурне товариство, гімназія.

В інтерпретаційне поле сучасних наукових досліджень дедалі частіше потрапляє проблема культурного простору міста. Самобутність духовно-творчої діяльності городян є важливим джерелом пізнання глибинних структур суспільства, осмислення ціннісних орієнтацій різних груп соціуму. Оскільки місто є динамічною системою людської комунікації, взаємодії між суб'єктами різних етносів, особливе зацікавлення викликає питання його культурно-мистецької практики. Важливо з'ясувати підвалини міжетнічного спілкування городян, які забезпечують етнокультурну мозаїку в художньо-естетичній сфері.

Яскравий приклад для дослідження поліфонізму національних традицій у культурно-мистецькому житті міста подає Рівне, котре між двома світовими війнами входило до

Волинського воєводства II Речі Посполитої. Тут, в прикордонній зоні між Радянським Союзом і Польщею, існував своєрідний різномовний містечковий світ з українською, польською, російською і єврейською компонентою. Усвідомлення міськими громадами своєї етнічної і релігійної відмінності генерувало «свій простір», який у взаємодії з іншими утворював феномен культурного пограниччя [11].

Особливості культурного розвитку на Волині в міжвоєнний період (1921-1939рр.) висвітлені у дисертаційних дослідженнях В. Добровичинської, Ю. Крамара, О. Легкун, С. Синяка, П. Шиманського. Проблеми міжетнічних стосунків на теренах східних кресів II Речі Посполитої розглядалися у працях науковців з України (М. Гон, Л. Зашкільняк, О. Сухомлинов) та Польщі (Р. Вапінський, З. Запоровський, Я. Кенсік). Натомість роль етнічного чинника в культурно-містечкій діяльності міського населення Рівного ще не став об'єктом уваги вчених, що й визначило **актуальність** теми. Принагідно зауважимо, що збірний портрет міста представив Я. Поліщук в історичному нарисі «Рівне: мандрівка крізь віки» [10]. Проте в рамках науково-краєзнавчого дослідження лише побіжно згадується культурно-містечке життя городян, яке потребує більш докладного висвітлення і оцінки.

Розгляд міжкультурного діалогу етнічних груп в умовах міського середовища становить **мету** даної наукової розвідки, реалізація якої передбачає вирішення наступних **завдань**: 1) проаналізувати самотність культурно-містечьких практик етнічних громад (українців, поляків, євреїв, росіян) повітового міста Рівне; 2) виявити відмінності прояву національних інтересів рівнян у художньо-творчій діяльності.

Виклад основного матеріалу. Реконструювати культурно-містечький процес у повітовому місті Волинського воєводства між двома світовими війнами допомагає опрацювання матеріалів фондів збірок Державного архіву Рівненської області (ДАРО) та Рівненського обласного краєзнавчого музею (РОКМ). Строкатий конгломерат пожовклих афіш і концертних програм, газетних рецензій та митецьких альманахів наочно демонструє художньо-естетичні потреби городян, стрижнем яких виявилась національна

самоідентифікація. Навіть документи міської управи, зокрема, дозволи повітового старости стосовно проведення у Рівному культурно-мистецьких заходів, відтворюють тогочасну різномовну палітру. Так в поданнях до міської управи від фізичних осіб і громадських організацій натрапляємо на тексти, написані, окрім офіційної польської мови, українською, російською, ідиш.

Звичайно, різнонаціональний колорит культурно-мистецького життя повітового міста засвідчував активність і згуртованість етнічних спільнот. За офіційною статистикою національний склад міського населення Рівного на 1932 р. становив 60,3 % євреїв, 23 % поляків. 10,8% українців, 5,9% - інших національностей [7, арк.1]. Серед городян інших національностей найчисельнішими були росіяни, чехи і німці. Властиво, за спостереженнями Ю.Крамаря багатонаціональна структура загалом характерна для міст і сіл Волинського воєводства. Зауважимо, що Рівне було найбільшим містом на Волині (за польським переписом 1931р. – 39 584 жителі) [8, с.77]. Тож в певному сенсі художньо-творча діяльність рівнян віддзеркалює загальні тенденції культурно-мистецького процесу в краї.

Звичайно, одним із важелів міжкультурного діалогу етнічних громад Рівного була польська державна політика щодо національного питання. У локальному вимірі урядова програма реалізовувалась адміністрацією Волинського воєводства. Втілений у життя воєводою Генриком Юзевським «волинський експеримент» був оригінальним способом врегулювання національних відносин на східних теренах II Речі Посполитої, передусім польсько-українського зближення в регіоні. Співпраця українців з поляками – залучення волинян до культурної розбудови краю - повинна була призвести до об'єднання національних елементів із державною культурою. Ліберальність Г.Юзевського до українців в підсумку орієнтувалася на програму державної асиміляції. Щодо інших національних меншин волинський воєвода фактично визначив стратегію поступової полонізації Волині.

«У політиці владних кіл щодо національних меншин у 1920-1930-ті рр.. чітко простежувалися дві тенденції: з одного

боку, уряд прагнув інтегрувати та зміцнити унітарність Польщі як національної держави, а з другого – змушений був постійно обмежувати відцентрові та сепаратистські прагнення тих національностей, які компактно заселяли цілі регіони країни», - підсумовує Ю.Крамар [8, с.165]. Отож суспільно-політичний контекст відіграв важливу роль у розвитку окремих культур, які ставали часткою загального культурно-мистецького простору.

Зрештою, збереженню етнокультурної самобутності міське населення надавало особливого значення - рівняни підтримували національні традиції не тільки в побуті, а й в громадських справах. Потрібно наголосити, що в міжвоєнний період у повітовому місті Волинського воєводства виникає велика кількість товариств, які сприяли розвитку «свого простору» в міському середовищі. З матеріалів фонду 31 («Магістрат м. Рівного») виразно простежується національна приналежність суспільних об'єднань та їх частка в культурному житті міста. Незважаючи на різні напрями діяльності, у переліку культурно-освітніх, спортивних і інших товариств м. Рівного вони числяться як: польські (18), українські (4), єврейські (41), чеські (3), російські (1) організації [3].

Практично кожне товариство займалося різносторонньою культурно-мистецькою практикою. Громадські організації національних меншин влаштовували концерти, конкурси, драматичні вистави і літературні вечори, малярські виставки, танцювальні забави і костюмовані бали, бібліотеки і видавництво. На перший погляд у зіставленні культурно-мистецької діяльності громадських організацій простежується спільні методи і форми роботи. Але найголовніша їх відмінність – задоволення духовних потреб і художніх смаків своєї етнічної групи, зосередження на національних вартостях і плекання власної етнокультурної традиції.

Показово, що товариства національних меншин ставили собі за мету виховувати молодь у національно-патріотичному дусі. Найефективнішим засобом для здійснення цієї мети було запровадження середнього шкільництва з національним атрибутом. Так у Рівному завдяки зусиллям товариств і окремих представників етнічних громад функціонували польська,

українська, єврейська і російська гімназії. Патронами українського шкільництва на Рівненщині були громадські об'єднання «Просвіта», «Рідна школа», «Українська школа», «Союз українок», Літературно-мистецьке товариство ім. Лесі Українки та ін. Шефство над російською приватною гімназією провадило Російське Православне Добродійне товариство. Єврейська приватна гімназія «Гарбут», котра існувала під протекцією однойменного культурно-освітнього товариства, мала також підтримку інших спілок єврейської громади, зокрема «Сцена і освіта». Учнями польської державної гімназії піклувалося «Товариство приятелів гімназії ім. Т.Костюшки», «Сокол», «Стріха залізничників» «К.Р.В. - капела польського війська».

Середні навчальні заклади отримували від товариств чималу матеріальну підтримку: субсидювання малозабезпеченим учням плати за навчання, будівництво і оренда учбових приміщень, утримання бібліотеки. Благодійні справи доволі часто поєднувалися із культурно-просвітніми і мистецькими ініціативами. Різноманітні форми художньо-творчої діяльності середнього шкільництва Рівного та громадських об'єднань вносили суттєву частку до загального культурно-мистецького розвитку регіону, який, на думку науковців, можна назвати «волинським ренесансом» [13, с.12].

Спільні зусилля громадських організацій та гімназій національних меншин найповніше розкривалися у діяльності художніх секцій: драматичної, музичної, малярської, літературної, хореографічної. Гурткові заняття проводились у навчальних закладах та приміщеннях товариств. В міжвоєнному Рівному було чимало залів для влаштування культурно-мистецьких заходів, серед яких увагу привертають будівлі національною домікантою: Російський дім [5, арк.11], Український Народний Дім [2], Польський клуб [5, арк. 13].

Залучення гімназистів до мистецького життя Рівного в аксіологічному сенсі являло собою широку виховну програму: формувати у молоді художньо-естетичні і морально-етичні якості. Такі цілі визначені у Статуті естетичного гуртка, що функціонував при російській гімназії: «всебічно сприяти поширенню і розвитку естетичних і етичних основ» [12, арк. 65].

Аналогічну направленість діяльності декларувало Товариство приятелів гімназії ім. Т. Костюшко: «створення умов для морального, інтелектуального і фізичного розвитку молоді» [6, арк. 3].

Звісно, виховні завдання конкретизувались у змісті культурно-мистецьких заходів. Наприклад, імпрези за участю учнів єврейської гімназії «Гарбут» містили: драматичні сценки з біблійних історій, декламацію віршів, танцювальні і гімнастичні номери; виконання вокальних і інструментальних творів [1, арк. 42]. Учні та вчителі української гімназії систематично влаштовували урочисті академії на честь видатних постатей національної історії і культури. Долучаючись до цінностей національної культури українська молодь різносторонньо розвивала свій художньо-творчий потенціал.

Культурно-мистецькі заходи, влаштовані товариствами і гімназіями етнічних громад Рівного, вельми виразно демонструють відмінності прояву національних інтересів городян в художньо-творчій діяльності. Помітно відрізняється жанрова палітра і тематика публічних виступів, яка відображає духовну атмосферу етнічних спільнот.

Так, в середовищі російської меншини Рівного в міжвоєнний період домінували ностальгічні настрої, пов'язані із суспільними катаклізмами, що спіткали їхню батьківщину у першу третину ХХ століття. У складний час «російського розпорошення» [9, с.4] Російське Православне Добродійне Товариство (РПДТ) насамперед прагнуло згуртувати і духовно прихистити співвітчизників. «Вечір смутку і радості», «Дні російської культури» - такі програми емоційно забарвлені задушевністю і меланхолією.

На вечорах члени товариства (в більшості викладачами гімназії) виголошували доповіді про видатних росіян. Окрасою концертних програм були романси російських композиторів і народні пісні у сольному і хоровому виконанні під супровід фортепіано або оркестру мандолін. Але найбільше зв'язок із світом цінностей російської культури у городян викликала художня література. Власне, декламування віршів російських поетів (О.Пушкіна, О.Блока), постановки драми О.Пушкіна «Борис Годунов» або інсценізація сатиричних оповідань

М.Зоценка допомагали «відтворити образ Батьківщини у своєму малому колі» [9, с.4]. До вагомих здобутків російської меншини в Рівному слід віднести діяльність Літературного гуртка РПДТ, членами якого були поети О. Кондратьєв, І. Куліш, В. Рудич, К. Оленін.

У колах єврейської громади Рівного тон задавали релігійні і добродійні мотиви єднання. Благодійні акції з мистецькою програмою проводились на користь бідних, хворих, емігрантів в Палестині, потерпілих від стихійного лиха і війни. В певній мірі відокремлене польською владою від політичного життя держави єврейське населення відгукувалось на першочергові гостро соціальні проблеми сучасності. Дохід від концертів навіть використовували для оплати курсів польської мови, які проводились при єврейських товариствах [4, арк. 63]. До речі, не рідко наповнення культурно-мистецькі заходів було двомовним. Єврейська громада виявляла бажання інтегруватися у польське суспільство.

Одночасно члени єврейських товариств згуртовували свою спільноту «духом» Старого Заповіту. Нерідко минуле і сьогодення перетиналися у культурно-мистецькій програмі. Приміром, культурно-освітнє товариство «Тарбут» 28 червня 1930 р. для шкільної дітвори організувало імпрезу, в програмі якої склали: інсценізація біблійних сюжетів «Цар Давид»; живі картини з життя палестинських євреїв; декламація творів народних; хоровий спів. Ціна квитка становила від 50 грошей до 1 злотого [5, арк. 14].

Єврейський сегмент у культурно-мистецькому житті Рівного між двома світовими війнами був достатньо відчутним. Єврейський комерсант Лейба Зафран утримував у повітовому місті театр на 486 місць. Тут відбувалися головні мистецькі імпрези поважного і розважального плану у виконанні приїжджих професійних артистів і городян-аматорів. Власник місцевого театру прагнув задовольнити різні запити міського населення, в тому числі й інтереси етнічних громад. Проте єврейська тема в афішах театру була найпомітнішою.

В національно-державницькому дусі розвивала культурно-мистецький простір Рівного польська громада. Статус титульної нації зобов'язував поширювати польські мистецькі вартості

серед міського населення. Відтак найбільш придатними для таких цілей були відкриті концертні майданчики – парк кн. Любомирських, залізничний парк, павільйони Волинських торгів тощо. Вулицями міста регулярно крокували з музикою оркестри 44 і 45 стрілецьких полків Рівненського гарнізону. Об'єднаною артистичною командою - польські гімназисти, військові та члени культурно-освітніх товариств відзначали державні свята, влаштовували танцювальні забави і театральні постановки. Цікавий приклад добродійних мистецьких акцій - збір коштів з концерту на будівництво пам'ятника Ф.Шопену у Варшаві, який відбувся 22 січня 1926 року в гімназійному залі «Сокол» [14, с.3]. Це засвідчувало участь населення східних кресів у загальнодержавному культурному житті.

Певне місце мали спроби реалізувати в культурно-мистецькій сфері програму «волинського експерименту». Так залучення учнів української гімназії до відзначення урядових свят на міських культурно-мистецьких заходах засвідчувало тенденцію зближення українсько-польських стосунків. Хор української гімназії Рівного був справжньою перлиною музичного життя повітового міста в міжвоєнний період. Під орудою Олександра Корольчука гімназисти майстерно виконували польські й українські пісні на концертах-академіях в честь іменин маршалка Пілсудського [15, с.4-5].

Однак уникнути протистоянь на національному ґрунті не вдалося навіть в концертному залі. Концерт-академія на честь 69-х роковин Т.Шевченка, яка відбулася 11 березня 1930 року за участю творчих сил української гімназії та громадських об'єднань, місцевій поліції видалася занадто «смисловою» і бунтівною. Коли зі сцени театру Зафрана у виконанні гімназійного хору пролунав український гімн – поліція розцінила це як вияв антидержавницьких настроїв і просто у залі арештувала майже дві сотні людей, серед яких були навіть учні гімназії [10, с. 126].

Як бачимо, культурно-мистецька діяльність української громади Рівного мала суспільно-політичне значення. Урочисті академії на честь видатних українців – С.Петлюри, І.Мазепи, Т.Шевченка, Л.Українки засвідчували наростання серед волинян амбітних планів відновлення української державності. Звичайно,

польська влада всіляко перешкоджала консолідації української спільноти у політичний рух. Разом з тим, сплеск театрального і хорового аматорства в Рівному стверджував живучість національних мистецьких традицій на західноукраїнських землях.

Висновок. В умовах поліетнічного міста Рівне між двома світовими війнами відбулись значні зрушення у культурно-мистецькій сфері. Політична програма «волинського експерименту» поживила громадську діяльність національних меншин з яскраво вираженими культурними осередками. Художніми засобами етнічні спільноти Рівного розвивали культурний простір на свій лад, демонструючи самобутність національних традицій і опірність асиміляційним процесам. Духовно-творчий потенціал міського населення з характерною національною компонентою сприяв загальному піднесенню культури і мистецтва на Волині.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО) Ф. 30. Оп.18. Спр. 2051
2. ДАРО Ф. 31. Оп. 1, Спр. 2129
3. ДАРО Ф. 31. Оп.1. Спр. 3765
4. ДАРО Ф. 30. Оп. 18 Спр. 1893
5. ДАРО. Ф. 30. Оп. 18. Спр. 1888.
6. ДАРО. Ф. 30. Оп. 20 Спр. 466
7. ДАРО. Ф. 31. Оп. 13. Спр. 3778.
8. Крамар Ю. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921-1930 рр.) : дис. ... доктора іст. наук: 07.00.03 / Крамар Юрій Вікторович. – Луцьк, 2015. – 536 с.
9. Кулиш-Лукашевич И. Поиски и находки: из истории русского движения на Волини в 20-30-х гг. / И. Кулиш-Лукашевич. - Ровно: Геден Принт, 2010. - 226с.
10. Поліщук Я. Рівне. Мандрівка крізь віки. Нариси історії міста / Я. Поліщук. – Рівне, 1998. – 196 с.
11. Сухомлинов О. Культурні пограниччя : Новий погляд на стару проблему / О.Сухомлинов. – Донецьк: «Юго-Восток - Лтд», 2008. – 212 с.
12. Устав естетического кружка // РОКМ КП 20030/2. III Д 11436/2.
13. Шиманський П. Музична культура Волині I половини ХХ століття / П. Шиманський. - Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. Держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 172с.
14. Echo Rówieńskie. – 1926. - 7 lutego. – S.3.
15. Przegląd Wołyński. - 1929. - 24 marca. - S.4-5.

T. Prokopovych. CULTURAL AND ARTISTIC SPACE OF THE MULTIETHNIC TOWN: RIVNE BETWEEN THE TWO WORLD WARS

The identity of the cultural and artistic space of the town is examined in the paper. Its geographical landscape and historical time created conditions for communication between individuals of different ethnic and social groups. The polyphonism of ethnic and cultural traditions in the artistic life of Rivne is disclosed on the basis of the archival materials' examination. The county town of multinational composition was part of Volyn province of II Polish Republic between the two world wars. The citizens' awareness of their ethnic and religious differences generated «own space», which formed a cultural phenomenon frontier in interaction with others.

The social organizations and educational institutions primarily supported the Rivne ethnocultural artistic mosaic. The cultural and artistic activities of the secondary schools were developed with national dominant. Ukrainian private gymnasium in collaboration with «Enlightenment», «Union of Ukrainian women», «Native School» became the spiritual center of Ukrainian nation and spread the national art in the province (academy concerts in honour of the famous Ukrainian, choral competitions, and theatre performances). Religious and charitable motives of the unity of Jewish community of the city were reflected in the programs of cultural events of Jewish gymnasium under the tutelage of society «Tarbut», «Scene and Education». The nostalgia of Rivne Russian minority for the lost homeland was reflected in concerts «Days of Russian Culture», «Evening of Sadness and Joy». They were organised by Russian Orthodox Charitable Society who founded the gymnasium by its initiative. Polish community of the town was focused in defense of the government system promoting national values through the cultural and artistic activity of public school named after T. Kostiuško and societies «Sokol», «Lira», «Strzecha kolejowa».

The regional policy of Polish authorities ("Volyn Experiment" by H. Yuzevskiy) significantly regulated art area of multi-ethnic town in the border area, encouraging ethnic groups to cultural integration. The spiritual and creative potential of urban population with distinctive national component contributed to the overall rise of the cultural and the artistic practice («Volyn Renaissance»).

Key words: cultural and artistic activity, multiethnic town, Volyn, national-cultural association, gymnasium.

T. Prokopowycz. KULTURALNIE-ARTYSTYCZNE WIELOETNICZNE PRZESTRZENI MIEJSKIEJ RÓWNE W MIĘDZYWOJENNYM CZASIE

W artykule są rozpatrzone tożsamości kulturowej i artystycznej w przestrzeni miejskiej, krajobraz geograficzny i czas historyczny, które stworzyły warunki do komunikacji pomiędzy podmiotami z różnych grup etnicznych. Na podstawie materiałów archiwalnych ujawniony jest polifonizm tradycji etnicznych i kulturowych w życiu artystycznym Równego, które między dwoma wojnami światowymi było częścią Wołyńskiego obwodu Drugiej Rzeczypospolitej. Świadomość obywatelami różnic etnicznych i religijnych między sobą

wygenerowało «swoje miejsce», które w interakcji z innymi utworzyło zjawisko kulturowe na przygraniczu. Duchowny i twórczy potencjał ludności miejskiej z charakterystycznymi elementami krajowymi przyczyniły się do ogólnego wzrostu kulturalnego i praktyk artystycznych, wyznaczonego naukowcami jako «Wołyński renesans».

Słowa kluczowe: działalność kulturalnie-artystyczna, wieloetniczne miasto, Wołyń, narodowo-kulturowe społeczeństwo, gimnazja.